

Els egodocuments de l'emigració gironina de 1939

Un recompte dels testimonis de l'exili gironí que han estat editats fins ara ens ofereix un balanç de disset publicacions personals o autobiogràfiques de l'emigració de 1939, que recullen divuit històries personals.

Text > **JORDI GAITX MOLTÓ**, historiador i arxiver

Entre els testimonis de l'exili gironí, les memòries són el gènere més abundant, amb catorze volums. Dues d'aquestes memòries foren publicades a mitjans dels anys setanta; unes altres, als noranta, i la gran majoria, com els diaris i dietaris, a partir del segle actual. Pel que fa a la rellevància dels autors, cal dir que un d'aquests textos correspon a una primera figura de l'època republicana: Josep Irla, president del Parlament. El segon rengle és més variat: l'alt càrrec de la Generalitat Jaume Miravittles; el president de la Institució de les Lletres Catalanes Josep Pous i Pagès; la coneguda novel·lista Aurora Bertrana; l'alcalde de Figueres Alexandre Deulofeu; l'intel·lectual anarquista i comissari a Puigcerdà Proudhon Carbó, i el comissari polític Joan Sans Sicart.

Entre els exiliats de tercera, comptem Rosa Adroher, primera regidora a l'Ajuntament de Girona; Josep Donjó, cap del Comitè Antifeixista de Darnius; Paco Boera, regidor anarquista a Palafrugell; Emili Cantal, president del Centre Republicà de Llagostera; Raimon Miquel, oficial de l'exèrcit; Francesc Pararols, pilot d'aviació, i Alfons Colls, tinent d'un servei d'informació.

Quant a l'exili ras, disposem dels testimonis del soldat Josep Pallí, els adolescents Firmo Ferrer i Francesc Vidal, i la nena Mercè Ettinghausen, que s'exiliaran seguint els pares. Per tant, a hores d'ara, ens ha llegat el seu testimoni un variat grup social.

Pel que fa a la filiació política, disposem de quatre testimonis de l'entorn d'ERC, quatre de la CNT-FAI, tres del PSUC, un del POUM, i la resta, no identificats amb cap d'aquestes famílies. Un escenari prou representatiu, doncs, que contrasta amb la desproporció de gènere: tres testimonis de dones i quinze d'homes, que no reflecteixen la realitat de l'emigració.

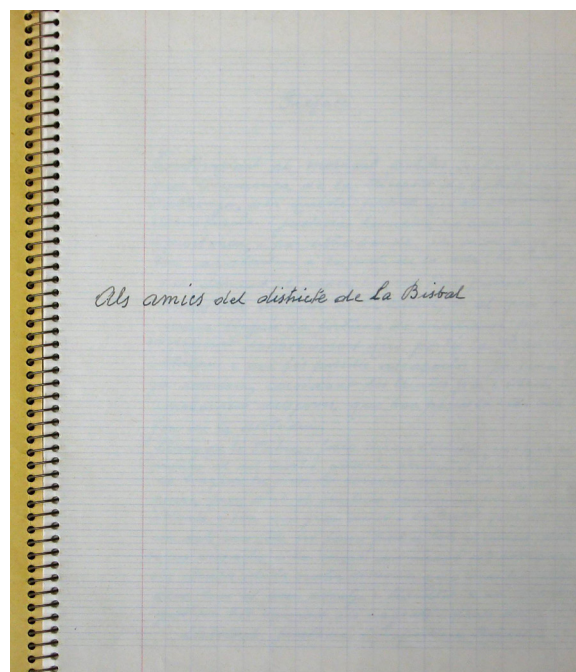
Diaris i dietaris són documents que es comencen a redactar quan l'autor creu que es troba en un moment crucial de la seva vida. Pous el comença el gener de 1939, durant la retirada; Cantal també, el febrer, i Miravittles, quan embarca per anar a Amèrica, el 1941. Els diaris són escrits perquè un mateix no oblidï; les memòries, en canvi, es fan

L'escenari, prou representatiu, contrasta amb la desproporció de gènere: tres testimonis de dones i quinze d'homes

>> *El quadern amb el manuscrit original del text memorial de Josep Irla (1956), dedicat als «amics del districte de la Bisbal». (Font: ARXIU MUNICIPAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS. COL·LECCIÓ MUNICIPAL DE DOCUMENTS. AUTOR DESCONEGUT.)*

>> Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili, d'Alexandre Deulofeu, primer document autobiogràfic publicat d'un exiliat gironí.

>> Proudhon Carbó, amb la família i coneguts, a bord del De Lasalle, el desembre de 1939, a punt d'arribar a la República Dominicana. (Font: ARXIU COMARCAL DEL BAIX EMPORDÀ)

per no ser oblidat. Potser per això majoritàriament aquests diaris es van publicar pòstumament i les memòries van aparèixer encara en vida dels autors.

Poques memòries s'inicien coincidint amb l'exili (Sans, Adroher). Algunes ho fan amb la Guerra Civil (Deulofeu, Boera, Colls, Pallí). La majoria, reculen a les primeres actuacions públiques o al propi naixement. Són, més aviat, autobiografies. Les motivacions a l'hora d'escriure-les són diverses: combatre l'oblit, deixar constància d'uns fets considerats excepcionals, justificar unes actuacions polítiques concretes (Irla, Carbó, Adroher, Pararols, Miquel), o bé alertar el lector perquè no es repeteixin els horrors del passat (el cas dels soldats Colls i Pallí).

La cronologia predominant de tots aquests textos, quan es refereixen a l'exili, és la de 1939-1950. Per tant, queda molt més ben explicada la primera dècada dels camps, la diàspora, la guerra mundial i la postguerra, que no pas els últims llargs vint-i-cinc anys fins a la transició.

Els textos de Pous i Bertrana (del món intel·lectual) i de Pararols (que feia estudis de pilot a l'URSS) parteixen dels mesos anteriors al gran èxode. Sobre la retirada, però, tenim bons testimonis: com els de Pallí (ressegueix el camí per Hostalric, Cassà i la Bisbal), Colls (fa constar les baralles a dins de l'exèrcit), Ferrer (dels pocs que relaten l'arribada a França en barca), Deulofeu (viatja al costat de la cúpula política catalana) o Irla (plasma el nerviosisme de

la classe dirigent). Pallí passarà pel coll dels Belitres; Donjó i Vidal creuaran la frontera pel Voló, i Miquel ho farà pel coll d'Ares. Així doncs, ens manquen testimonis de gironins que haguessin creuat pel pas més oficial de la Guingueta d'Ix, o que haguessin embarcat cap al nord d'Àfrica.

Grans camps de concentració

A partir d'aquí, els testimonis descriuen camps de trànsit o de detenció, però la gran majoria va a raure als grans camps de concentració de les platges mediterrànies: Argelers (Pallí, Donjó, Boera, Colls), Sant Cebrià (Cantal) i Agde (Pallí, Miquel, Cantal). Alguns aniran més a l'interior, a Bram o a Setfont. Per contra, Vidal exemplifica les famílies que foren portades en centres a l'interior del país. Fora dels camps, disposem del testimoni de Bertrana, que en tenia notícies i els visitava; del d'Irla (amb força dificultats econòmiques, però que fa gestions amb el SERE i la JARE per tal que l'ajuda arribi als reclusos); de Carbó (en llibertat gràcies als contactes amb un periodista francès), o de Colls (amb família a França, que el va a rescatar). En aquesta etapa,

Els diaris són escrits perquè un mateix no oblidí; les memòries, en canvi, es fan per no ser oblidat

Queda molt més ben explicada la primera dècada dels camps, la diàspora, la guerra mundial i la postguerra, que no pas els últims llargs vint-i-cinc anys fins a la transició

cap gironí, home o dona, embarca cap a Amèrica.

A partir de la declaració de guerra amb Alemanya, el setembre de 1939, els homes refugiats seran trets dels camps: Colls farà refugis antiaeris, Deulofeu serà portat a una fàbrica, Cantal i Miquel faran la verema, i Ferrer, farà de pagès. En canvi, reompliran ara els camps les famílies que havien anat cap a l'interior (el cas dels Vidal, a Sant Cebrià) o els que són detinguts per motius diversos. Sobre l'activitat política, tan sols ens en dona notícies Irla, que treballava amb l'encàrrec de Companys de constituir un consell nacional, però que fou empresonat a Le Mans, o Carbó, que es dedicava al periodisme al voltant de la CNT.

Alguns textos d'exili acaben aquí, perquè els seus protagonistes tornen. Pallí i Colls ho fan per evitar d'anar a la Legió Estrangera. D'altres s'ho plantegen, com Cantal, però es fan enrere davant les notícies que els arriben de la repressió franquista.

L'ocupació alemanya de França és descrita per Irla i per Pous. Mentre es produeix l'avenç alemany, Miquel i Donjó estan enquadrats en companyies de treballadors estrangers. Pararols també participa en aquesta guerra, però enquadrat en l'exèrcit roig. En canvi, Bertrana es relaciona amb Tarradellas i Gasol al neutral país helvètic, i Carbó s'esmuny fins a la República Dominicana.

Ocupada i dividida França, des del juny de 1940, el relat de Vidal, Sans o Miquel vira cap a l'ingrés a la resistència (no als exèrcits aliats). Els dos primers integraran, després, els grups de treballadors estrangers o el Servei de Treball Obligatori, junt amb Donjó i Ferrer, però cap serà deportat als camps nazis. Pel que fa a Miravittles, podrà prendre un vaixell cap a Algèria.

Poc després, Companys és afusellat i Irla ha de prendre el relleu al capdavant de la Generalitat. Cap dels aquí esmentats serà testimoni directe de les institucions a Londres o a Mèxic. Els dos últims anys de guerra a França (1942-1944) són els més perillosos per als refugiats: Irla relata les persecucions dels alemanys a Cogolin. Fora de França, Carbó es trasllada a Mèxic, lloc on també anirà Miravittles. Boera, en canvi, torna a Espanya i pateix les presons de Franco.

La postguerra veu renéixer les activitats polítiques. El testimoni d'Irla sobre el Consell Assessor, el Govern català i la posterior Presidència en solitari és de primeríssima mà. Per la seva banda, Bertrana visita Prada, un dels petits pols de l'exili català. Sans es manté com un dels pocs testimonis de l'anarquisme. Pel que fa als comunistes del PSUC, a finals dels anys quaranta seran perseguits a França: Miquel serà deportat a Còrsega i acollit després per Hongria. Per part del POUM, en canvi, Adroher mira amb esperança els moviments unionistes europeus dels cinquanta. Fora d'Europa, Miravittles es trasllada als EUA.

A partir d'aquí, cada cop són menys els testimonis que afronten la llarga etapa dels anys cinquanta a setanta. Destaca el d'Irla, que deixa constància de la seva dimissió i relleu al capdavant de la Generalitat, i el d'Adroher, que viu el Maig francès del 1968 i torna a Espanya a l'inici de la transició.

Tots aquests textos autobiogràfics s'han publicat gràcies a editorials com la gironina Curbet (amb cinc d'aquests llibres) o a la iniciativa dels ajuntaments. Tanmateix, més de la meitat d'aquestes edicions s'ha fet sense la figura del curador, el qual, a través d'una introducció i les corresponents notes, facilita la comprensió dels originals. És un dels aspectes a resoldre.

L'altra qüestió, com ja havíem apuntat (Font, Gaitx, 2014), és que la gran quantitat d'egodocuments de què ara disposem requeriria un procés d'assimilació per part de la història general que encara no s'ha fet. Alhora, cal subratllar que caldria estudiar la memòria no tan sols com a font d'informació del passat, sinó com a objecte d'anàlisi en si mateix, és a dir, com a relat amb uns determinats components memorials i mecanismes que en configuren el record.

Llibres en primera persona

DEULOFEU, Alexandre. *Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili*. Vol. 1 i 2. Figueres: Emporitana, 1974-1975.

BERTRANA, Aurora. *Memòries de 1935 fins al retorn a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, 1975.

CARBÓ, Proudhon. *Yanga Sácriba. Autobiografia de un libertario*. Mèxic: Plaza y Valdés, 1991.

ADROHER, Antònia; ROSA, Carmel. *La llavor dels somnis*. Girona: CCG, 2001.

POUS I PAGÈS, Josep. *Dietaris i memòries de l'exili* [a cura de M. Àngels Bosch]. Catarroja, Barcelona: Afers, 2002.

PARAROLS, Francesc. *Un català a l'exèrcit roig*. Girona: CCG Edicions, 2002.

Alfons Colls i Pagès, Josep Pallí i Roig, Josep Forné i Sans. *Tres palamosins al front. Memòries de la Guerra Civil, 1936-1939* [a cura de Xavier Guillaumon i Sanahuja]. Palamós: Ajuntament de Palamós, 2002.

Memòria, tu que m'has de sobreviure. Raimon Miquel Juscafresa, el Rei [a cura de Pep Molero]. Girona: CCG Edicions, 2003.

SANS SICART, Joan. *Comisario en el exilio. La esperanza frustrada de un luchador por la libertad*. Lleida: Milenio, 2004.

Diari d'Emili Cantal: 1939-1940 [a cura de Dolors Grau]. Llagostera: Ajuntament de Llagostera: Arxiu Municipal, 2004.

Paco Boera. Un milicià de Palafrugell [a cura d'Albert Juanola i Boera]. Sant Cugat del Vallès: Rourich, 2008.

MIRAVITLLES, Jaume. *D'Europa a Amèrica: dietari d'exili (1941-1945)* [a cura de Ramon Batalla]. Barcelona: Proa, 2009.

ETTINGHAUSEN, Mercè. *Ombres sota un cel radiant*. Girona: CCG, 2009.

IRLA I BOSCH, Josep. *Memòries d'un president a l'exili* [a cura de Jordi Gaitx Moltó]. Barcelona: Viena, 2010.

FERRER, Firmo. *Juventut perduda. De Cadaqués a l'exili. El retorn. L'Espanya de Franco*. Girona: CCG, 2010.

DONJÓ CALLOL, Josep. *Memòries d'un mestre escalenc (1934-1945)*. L'Escal: Ajuntament de l'Escal, 2011.

VIDAL, Francesc. *La Retirada et l'exil: souvenirs*. Valdèriès: Vent Terral, 2014.

>> Presentació de les memòries de Firmo Ferrer al Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera (MUME), el 9 de juliol de 2011. (Font: ARXIU DEL MUME. JOSEP RIBAS.)